

Çocuk Kitaplarında Cinsiyet Rollerinin İşlenişinde Kullanılan Dilsel ve Dildışı Göstergelerin Değerlendirilmesi

Işık GÜRŞİMŞEK* , V. Doğan GÜNAY**

ÖZET

Çocuğun cinsel kimliğinin oluşumu sürecinde çeşitli kaynaklardan yansıyan toplumsal değerler, tutumlar ve duyuşsal öğeler, onun cinsiyetlere ilişkin temsillerini etkilemektedir. Okulöncesi dönemde çocuklara sunulan uyarıcılardan biri olan resimli çocuk kitapları, toplumda yaygın geleneksel cinsiyet rol kalıpları ve davranışlarını ele alış biçimi ile önemli bir model oluşturmaktadır. Bu çalışmada kitaplardaki cinsiyet rollerinin nasıl belirlendiği ve kitaplara nasıl yansıtıldığına incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: çocuk kitapları, cinsiyet rolleri, erken çocukluk eğitimi, toplumsal cinsiyet

ABSTRACT

Childrens' representations related to sexual identity is effected by social values, attitudes and other emotional factors transferred by different sources . Pictured books, as one of the stimulus of these representations, are important models of traditional sexual role patterns and behaviors widespread at the society. This study aims to investigate how sexual roles are realized and reflected in children books.

Key words: children books, gender roles, early childhood education, gender identity

GİRİŞ

Her çocuk dünyaya, biyolojik olarak kadın / erkek olmasını sağlayıcı fizyolojik bir donanım ve cinsel bir kimlik (sexual identity) ile gelir. Ancak çocuğun bu farklılığın ayırdına varması, doğumla birlikte değil, yaşamının daha sonraki aşamalarında olacaktır. Çocuğun kendisini kadın ya da erkek kimlik gruplarından birine ait olarak algılamaya başlaması 26,31. ayları arasında başlamaktadır. Belirtilen bu zaman diliminden sonra kendisini bir erkek ya da kadın konumunda göstermek için toplumsal olarak o cinsle ilgili belirtilen cinsel rolleri (gender role) gerçekleştirmeye çalışması anlamına gelen toplumsal cinsiyetten (gender identity) söz edilebilir. Bir bakıma toplumsal cinsiyet olgusu, çocuğun benlik algısını etkilemeye başlar (Egan & Perry, 2001; Akalın, 2003).

Anne ve babaların çocuğun cinsiyetine uygun ortamları oluşturmaya yönelik çabaları, doğum öncesinden başlamakla birlikte; çocuğun cinsel kimliğini ayırt etmesi, belli bir süreç dahilinde gelişip yetkinleşmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda ilginç sonuçlara ulaşılmıştır:

Çocuklarda cinsiyet algısının gelişimine ilişkin çalışmalar, 6 aylıktan başlayarak bebeklerin kadın-erkek resimlerine baktıklarını, 9-12 aylıkken saç biçimi ve boyutu ile ilgilendiklerini, giyim biçimleri gibi göstergelerden yararlanarak erkek ve kadın resimlerini birbirinden ayırt ettiklerini (Leinbach & Fagot, 1993) göstermektedir. Yine bebeklerin 13 ay civarında kadın erkek yüzleri ile cinsiyetle ilişkili araçlar (örn: çekiç, kravat, önlük) arasında ilişkiler kurmaya başladıkları

* Işık Gürşimşek, Yrd. Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Okulöncesi Anabilim Dalı, İzmir. i.gursimsek@deu.edu.tr

** V.Doğan Günay, Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir. dogan.gunay@deu.edu.tr

(Levy & Haaf, 1994) araştırmacılar tarafından ortaya konulur. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, çocuğun çevresini algılamadaki tutumu, cinsiyetini belirlemede de görülmektedir. Yani ilk cinsiyet tanımlaması görselliğe dayalı bir tutum biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Çocuğun kendisini eril ya da dişil olarak sezinlemesi, önce görsel açıdan gerçekleşir. Bu sürecin ardından kendi cinsel kimliğini, davranışsal olarak da fark etmeye başlar. Yani bireysel olarak çocuğun kendi kimliğini cins olarak fark etmesi davranışlarına da yansır. Çocuklar kadın-erkek diye iki grup insan olduğunu fark ettikten kısa süre sonra, kendilerinin bu gruplardan hangisine dâhil olduklarını kavrarlar ve son olarak kadın ve erkek cinslerine uygun davranışları bilişsel yapılarına kodlarlar (Bussey, 1983). Ancak bu aşamada çocuğun yaşadığı çevresinin de (aile, anne-baba, mekân, kullanılan araç-gereç vb.) cinsiyetini belirlemede ve pekiştirmede yadsınamaz katkıları vardır. Sosyal biliş kuramcılarının göre çocuğun cinsiyet rollerine ilişkin kavramlaştırmaları, çevresindeki gözlediği eylemlerini örnek alması biçiminde ya da benzeşim yoluyla oluşur. Bussey ve Bandura, (1999) gözlem yoluyla öğrenmenin cinsel rollerin öğrenilmesi ve cinsiyete uygun davranış kazanımlarının oluşturulması açısından çocuğa zengin bir çeşitlilik sağlayan temel süreçlerden biri olduğunu belirtmektedir. Çocuklar benzer ve farklı cinsiyetteki modellerini izleyerek, davranışlarını anımsayıp uygun durumlarda yeniden üretirek ve yeterlik algılarını pekiştirip güdüsel (motivational) süreçleri uygulayarak cinsel kimliklerine uygun toplumsal rolleri kazanmaktadır.

Cinsiyet şemalarının oluşumunun ilk aşamalarında fiziksel görünüme ilişkin belirgin özelliklerin, (örn: saç uzunluğu, giyim tarzı, boy, yüzde kıllar) cinsiyete dayalı şemaların oluşumunda önemli olduğu bilinmektedir (Bigler ve ark; 1997). İlerleyen aşamalarda çocuklar çeşitli uyaran ve modeller yoluyla kadın-erkek cinsel kimliği ile ilişkili ipuçlarını ayırt edip şemalarındaki bilgilerle ilişkilendirerek kadın-erkek cinsiyeti ve rolleri ile ilgili genellemeler oluştururlar. Cinsiyet şemalarının ilk oluşum aşamasında gözleme dayalı ve sezgisel bir yöntem izlenir. Bu nedenle oluşturulan genellemeler her zaman doğru olmayabilir. Oluşturulan cinsiyetle ilgili bilgiler bazen tutarlı bazen de tutarsız ipuçlarına dayandırılabilir. Örneğin, babası ile pizza yiyen 4 yaşındaki erkek çocuk lokantadaki beş erkeğin

daha pizza yemesine karşın annesinin hamburger yediğini gözlediğinde "erkekler pizza yer kadınlar yemez" gibi bir genellemeye kolaylıkla gidebilir (Bjorklund, 2000). Bir başka gözleminden yola çıkarak örneğin resimdeki erkeğin koltuğu, kadının ise masayı sevdiği söylendiğinde tüm kadınların masayı tercih ettiklerini düşünebilir (Bauer ve Coyne 1997). Bu tür belirlemeler de çevresinde gördükleri durum ve olayların yinelenmesine bağlı olarak yapılmaktadır. Kendi ailesinde arabayı sürekli baba kullandığından, bu duruma bağlı olarak "arabayı erkek kullanır" gibi bir genelleme oluşturur ve sokakta bir kadının araba kullandığını gördüğünde, bu durumun yanlış olduğunu söyleyebilir. Örnekleri arttırmak olasıdır.

Çocuk, cinsiyet açısından belirsiz olan nesnelere tanımlamalarında, daha önce edindiği cinsiyet şemalarını kullanır. Benzer şekilde, soyut ya da bulunduğu ortamda karşılaşmadığı nesnelere tanımlamada daha önceki sezgilerinden yararlandığı görülmüştür (Martin & Rose, 1991). Bu nesnelere cinsiyet-içi ve cinsiyet-dışı grup aidiyetini belirgin ve ayırt edici özelliklere göre tanımlar (Martin ve ark., 1995), tanıdığı ya da tanımadığı nesnelere olan ilişkilerinde de cinsel belirlemeye benzer yaklaşımlar sergiler: Yeni ya da tanımadığı uyaranlara (nesnelere) ilişkin durumlarla karşılaştıklarında kendi cinsiyetler ile ilişkili olarak tanımlanan gruptaki oyuncaklarla daha fazla oynarlar ve bu kategorideki oyuncakların isimleri ve özelliklerini daha ayrıntılı anımsarlar (Martin & Dinella, 2001; Martin ve ark, 1995). Herhangi bir eyleme ilişkin cinsiyete dayalı etiketleme yapıldığında (bu sizin mekanik işlerde/örgü örmede ne kadar yetenekli olduğunuzu belirlemek için bir test) edimi gerçekleştirme düzeylerinin arttığı (Hargreaves ve ark, 1985) görülmüştür. Benzer çok sayıda çalışmada elde edilen sonuçlar, cinsiyete ilişkin bilgilerin çocukların davranışlarını ilgi, güdü ve bilgileri anımsama düzeylerini etkilediği yönündedir.

Çevrenin gözlenmesi yoluyla edinilen bilgiler, cinsiyete ilişkin inanç ve davranışların altında yatan beklentilerin temelini oluşturur. Çocuğun kazandığı bu gözlemlerin sonucu bazen görsel olarak bazen de davranışsal olarak geriye yansıtılır. Geri bildirimler her zaman doğru bilgiler olmayacaktır. Bu bilgilerin doğruluğu, çocuğun zihninde geliştirdiği kalıp yargılara koşut olacaktır. Biliş kuramcılarınınca şema, sosyal biliş kuramcılarınınca bilişsel temsiller olarak tanımlanan bu süreç cinsiyete ilişkin kalıp yargıların oluşumunu benzer biçimde açıklamaktadır. Çocuklar iki farklı

cinsiyete ait bireylerin davranışlarındaki ortak ya da farklı yönler üzerinde yoğunlaşarak gözlem yaparlar ve edindikleri bilgileri depolarlar. Her iki kuram; model alma davranışının, toplumsal kalıp yargıların aktarımında önemli etkileri olduğunu kabul etmektedir.

Cinsiyete ilişkin kalıp yargısal şemalar öylesine güçlü olmaktadır ki pek çok çalışmada çocukların kadın doktorları hemşire olarak hatırladığı ortaya konulmuştur (Cordue, Mc Graw & Drabman, 1979). Yine araştırmacıların yaptığı deneylerde; meslekle, yapılan işle ya da daha önce gözlemlenilen bazı değer yargılarıyla cinsiyeti özdeşleştirme biçimi, çocuklarda etkin olarak kullanılan bir kalıp yargı olduğunu ortaya koymaktadır. Cinsiyetle uyuşmayan etkinlikleri cinsiyete uyuşturma (Martin & Halverson, 1983) şeklinde algısal düzenlemelerle bilişsel şemalarındaki tutarlılığı koruma çabası içine girdikleri görülmektedir. Örneğin, marangozluk bir erkek mesleği olarak görüldüğünden, marangozluk yapan kızı daha sonra erkek marangoz olarak tanımlayabilmektedir.

Çocuğun cinsiyetle ilgili çok erken yaşlarda edindiği gözleme dayalı ya da sezgisel bazı değer yargıları onda uzun süre varlık bulmaktadır. Kadın ve erkek cinsi ile ilişkili nesne ve etkinliklere ilişkin cinsel kalıp yargılar, iki-dört yaşları arasında gelişmekte; beş-yedi yaşlarında doruğa ulaşmakta, izleyen yıllarda esnekleşmekte ve son olarak ergenlik döneminde yine keskinleşmektedir (Ruble & Martin, 1998). Kalıp yargılardaki bu esneklik ve katılık, çocuğun bilişsel gelişim süreci ile uyumlu bir biçimde sürer. Çocukların cinsiyete ilişkin kalıp yargısal kimlik algılarının yaşa bağlı gelişimini incelemek amacıyla yürütülen çalışmada, küçük yaş gruplarındaki çocukların cinsiyet-içi aidiyeti zorunlu ve değişmez özelliklerle ilişkilendirerek genelledikleri (Taylor, 1996) görülmüştür. Erkek kategorisini tanımlayıcı olarak fiziksel özellikler, spor ve etken/girişken olma ile ilişkili kavramlar seçilirken; kadın kategorisinin fiziksel görünüm, giysi, süsler ve daha edilgen davranışlara ilişkin kavramlarla ilişkilendirildiği görülmüştür (Stangor & Lange, 1994). Çocuğun cinsel tanımlamalarında, her zaman birinci derecedeki yakın çevresinden esinlendiği yapılan her araştırmada belirtilir. Bu araştırmaların birisinde aile içi ilişkilere bağlı olarak cinsel kimlik belirlemelerinde daha esnek bir tanımlama olduğu görülür. Az televizyon izleyen ve ebeveynlerin ev-içi ve ev-dışı görevlerde işbölümü yaptıkları aile ortamlarında yetişen

çocukların, kadın-erkek cinsiyet kalıplarını, birbirine yakın ve daha benzer kavramlarla tanımladıkları belirlenmiştir (Weis & Worobey, 1991).

1. Cinsiyetin Oluşumunda Toplumsal Çevrenin Etkisi

Çocuk, bireysel olarak ergenlik çağına değin cinsiyet gruplarını içselleştirmeye çalışır. Bu içselleştirmede kendi gözlemleri ve sezgileri önemlidir, ancak dışarıdan gelen çok farklı düzeyde ve biçimdeki bilgi akışı, söz konusu içselleştirme sürecini hızlandırır. Çocuğun cinsiyet farkına bir an önce varabilmesi için çok fazla çaba içinde olduğu en yakın çevresi, içinde yaşadığı ve kendi kimliğini bulduğu toplumsal çevresidir. Çocuğun cinsiyet şemalarının oluşum sürecinde cinsiyete ilişkin çeşitli kaynaklardan yansıyan toplumsal değerler, tutumlar ve duyuşsal öğeler, onun cinsiyetlere ilişkin temsillerini etkilemektedir. Bu nedenle, erken yaşlardan başlayarak cinsellikle ilgili algıların anlaşılmasında, son yıllarda beyin çalışmalarında ortaya çıkan cinsiyete özgü ayırt edici fizyolojik bulguların yanı sıra toplumsal cinsiyeti oluşturan çeşitli öğelerin de ele alınması gerekmektedir. Çocukta cinsel kimliğin ve cinsiyet algısının oluşum sürecini çözümlenebilmek için toplumsal çevre ile çocuk arasındaki karşılıklı etkileşimi incelemek gerekli görülmektedir (Fagot & Leinbach, 1993; Fagot, 1995). Çocuğun birinci derecede yakın olduğu kültürel ortam ve çevresi, çocuk gelişimi uzmanlarının görüşünü pek de dikkate almadan bir an önce cinsiyetinin farkına varmasını istemektedirler. Çocuğun yakın çevresi, çocuğun toplumsal uyumu açısından en kısa sürede toplumsal değerler uygun cinsiyet rol kalıplarını kazanmasını beklemekte, bu beklenti ile uyumlu bilgilendirmeleri çocuğa yönlendirmektedir.

Çocuk doğmadan, anne karnında cinsel kimliği belirlendiği andan başlayarak; anne-babalar çocuğa cinsiyetine uygun bir ortam hazırlamaya girişirler. Hazırlanan bu ortamda mekânın oluşturulmasında ve alınan araç ve gereçlerde cinsiyetin göz önünde bulundurulduğu görülmüştür. 120 bebeğin odaları incelenmiş ve cinsiyete dayalı belirgin çevresel farklılıklar ortaya koyulmuştur. Erkekler için daha fazla sportif oyuncaklar, güce dayalı araç-gereç, büyüklü-küçüklü taşıtlar sağlanırken; kızlara çeşitli bebekler, masal kahramanlarına ilişkin dolgu materyalleri, ev mobilyaları ve araç-gereçlerine ilişkin manipulatif oyuncaklar ile kişisel bakım ve estetik ile ilişkili materyaller (takılar, çeşitli süslenme oyuncakları vb.) sağlandığı görülmüştür. Kızların giysilerinde

pembe ve çok çeşitli parlak renkler birlikte kullanılırken özellikle pembenin ön plana çıkarıldığı, erkeklerin giysilerinin çoğunlukla mavi, kırmızı, beyaz olduğu ve mavinin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Gelişimin çok erken aşamalarından başlayarak, kız ve erkeklere sunulan farklı uyaran çevreleri, onların gelişimini ve ileride yönelecekleri etkinlik alanlarını belirleyici ve sınırlayıcı olabilir (Pomerleau, Bolduc, Malcuit & Cossette; 1991). Çocuğun dışında oluşan, ebeveynler tarafından kurgulanan çocuğun cinsiyet rollerini belirlemede her zaman toplumsal artalan bilgisinden yararlanılmaktadır. Bu genelleme de yeniliğe açık olma değil, geleneklerin sürmesi olarak değerlendirilebilir.

2. Cinsiyeti Belirlemede Kullanılan Eğitim Amaçlı Nesnelere Yeri ve İşlevi

Çocuklar okula başlayınca kadar, ailenin belirlemesine uygun bir öğrenme süreci yaşarlar. Söz konusu öğrenme her türlü alanı kapsar. Yaşamın bu dönemi nesnelere tanıma ve adlandırmadan dil edinimine, cinsiyet kimliğini belirlemeden yemek içmek bilgisine kadar her türlü bilginin öğretildiği bir süreçtir. Bu döneme yönelik olarak, çocukların farklı düzeydeki gelişimine katkı sağlaması ve eğlendirmesi işlevlerini yerine getirmesi amacıyla hazırlanmış; oyuncaklar, bilgisayar oyunları, boyama kitapları, resim, farklı türden araç gereçler vb. türünden farklı araç ve gereçlerden söz edilebilir. Bu araç gereçlerin bir çoğunun cinsiyet rolünü belirlemede önemli işlevleri olacağı kesindir. Okulöncesi dönemde çocuklara sunulan uyarıcılardan biri olan resimli çocuk kitapları, toplumda yaygın geleneksel cinsiyet rol kalıpları ve davranışlarını ele alış biçimi ile önemli bir model oluşturmaktadır. Bu tür araç gereçler doğru kullanıldığında önemli bir eğitici işleve sahipken, yanlış kullanılması durumunda çocuğun sağlıksız gelişmesi ile ilgili zararlı bir nesne durumuna da dönüşebilir. Çocuk kitaplarına ilişkin çeşitli incelemelerde, kitaplarda her iki cinse ilişkin önyargılı bilgilerin varlığı, özellikle kadın cinsiyetinin vurgulanmasına yönelik dildışı ve dilsel kalıp yargıların daha belirgin olduğunu ortaya koymuştur. Farklı kültürlerdeki, bazen bilimin belirlediği durumlara ters, kadın ve erkek değerlerinin de kitaplara yansımaları düşünüldüğümüzde, ilgili araç ve gereçlerin, çocukta sağlıklı bir cinsiyet kimliği oluşturmasında ne türden etkisi olabileceği görülmüyor.

Farklı dönemleri içeren bu tür çocuk kitaplarıyla ilgili çalışmalarda; sağlıklı bir gelişmeden öteye toplumsal artalan bilgisine dayalı kitapların hazırlandığı görülmüştür. Toplumsal artalan bilgisi, her zaman bilimsel görüşe uygun olmayabilmektedir. 1986-1991 yılları arasında yayınlanmış üç-beş yaş grubuna yönelik 22 adet resimli çocuk kitabında, kadın kimliğine yönelik cinsiyet rolüne ilişkin atıf yapılmış; etkinliklerin daha belirgin ve sık kullanıldığı görülmüştür. Benzer durum, bizim incelediğimiz kitaplarda da görülmüştür. Daha sonra bizim değerlendirmemizde de benzer durum görüleceğinden burada şu durumu belirtmek gerekiyor: Çocuğun yaşamının uzunca bir döneminde kullanacağı bilgilerin öğretilmesine yönelik hazırlanan, bu döneme yönelik olarak geliştirilen araç gereçlerde konunun uzmanlarının görüşlerine uyulması, çocuğun gelişimi ve yaşama hazırlanması açısından zorunludur.

Çocukların kitap tercihlerinde cinsiyete dayalı farklılaşmaların incelendiği çalışmada iki-dört yaşlarındaki kız-erkek çocuklara romantik, saldırgan ve korku öğeleri içeren masal metinler sunulmuş ve kendilerine hangisinin okunmasını istedikleri sorulmuştur. Sonuçlar, kızların romantik, erkeklerin ise saldırgan öğelerin öne çıktığı masalları daha yoğun tercih ettikleri yönündedir. Cinsiyete dayalı tercih farklılaşması yaşa bağlı olarak artmış; korku öğelerinin ön plana çıktığı masallar, erkek çocuklarca daha belirgin biçimde tercih edilmiştir (Collins-Standley, Gan, Su-lin & Hsin-Ju Jessy; 1996). Benzer başka bir çalışmada ise, dört-altı yaş grubundaki çocukların kendilerine sunulan çeşitli öğrenme materyalleri arasında kitap uyarısını anlamlı biçimde daha fazla tercih ettikleri, ancak cinsiyetin kitap türü tercihlerinde anlamlı bir farklılaşmaya yol açmadığı görülmüştür (Li, & Li; 2002). Görüldüğü gibi, gelişimin erken aşamalarından başlayarak kitaplar çocuklarca tercih edilen eğitsel uyaranlar arasında olmakla birlikte, kitap tercihlerinde cinsiyete dayalı farklılaşma konusunda bulgular çelişkilidir.

Johnson (1990), üç-dört yaş grubunda üstün yetenekli çocuklara sahip ailelerin çocuğun yeteneğine ilişkin algılamalarında cinsiyet faktörünün etkisini belirlemek amacıyla bir çalışma yürütmüştür. Sonuçlar, kız ve erkek çocuklar arasında zekâ puanları açısından farklılaşma olmamasına karşın, ailelerin kız ve erkek çocuklarının zamanı değerlendirme biçimleri, zihinsel yetenekleri ve kitap tercihleri açısından anlamlı biçimde farklı değerlendirdikleri görülmüştür. Ailelerce belirtilen

cinsiyete dayalı bu farklılaşmaların, çocukların öznel özelliklerinden mi yoksa ailelerin toplumsal beklentilerinden mi kaynaklandığı hususu üzerinde durulması gereken bir konudur.

Rainey ve Rust (1999), okulöncesi çağı çocuklarında dilsel öğelerin cinsiyete ilişkin kalıpyargılar üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla, sekiz hafta boyunca deney grubunda cinsiyete ilişkin kalıp yargılardan arınık bir öğretim programı uygulamışlardır. Sonuç olarak deney grubundaki çocuklarda cinsiyete ilişkin önyargısal tutumlarda kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde farklılaşma olduğu görülmüştür.

Dildışı öğeler de cinsiyete ilişkin toplumsal kalıp yargıları taşımada önemli bir işleve sahiptir. Çocuklar erken yaşlardan itibaren karşılaştıkları çeşitli görsel uyaranlara anlamlar yüklerler. Bu anlamların bir bölümü de cinsiyet ile ilişkili yüklemelerdir. Küçük çocukların resimlere/figürlere yükledikleri cinsiyetle ilişkili anlamların boyut ve sembolik biçimlerden etkilenmesini belirlemek amacıyla yürütülen çalışmada, yuvarlak ve yumuşak hatlı figürlerin kadınsı, sert ve kaba hatlı sembollerin erkeksi özelliklerle ilişkilendirildiği, figürün boyutunun yüklenen özelliklerde artışa yol açtığı belirlenmiştir (Levy, 1998).

Cramer ve Skidd (1992), çocuklar arasındaki sosyal ilişkilerde cinsiyet kalıp yargılarına dayalı etkileşimlerin ortaya çıkışını incelemek amacıyla, 42-81 aylık çocuklarla yürüttükleri öykü tamamlama çalışmasında, erkek çocukların baskın olma ve zor kullanmaya dayalı erkek kalıp yargısal biçimleri, kız çocukların bağlanma ve işbirliğine dayalı kadın kalıp yargısal biçimleri daha yoğun kullandıkları görülmüştür. Bu yönelimin, çocuğun cinsiyetine dayalı öznel bir tercihten mi, yoksa erken yıllardan itibaren empoze edilen cinsiyete ilişkin toplumsal algıların bir ifadesinden mi kaynaklandığının anlaşılması daha ayrıntılı çalışmaları gerektirmektedir.

Cinsiyet rollerinin gelişimi ile ilgili son çalışmalar, cinsiyet rollerinin tek bir öğeyle sınırlandırılmayacak kadar çeşitli bilişsel ve sosyal öğenin etkisi altında gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, erken çocukluk yıllarından başlayarak cinsel kimlik oluşumunda etkili olan unsurların anlaşılmasına çok boyutlu disiplinlerarası bir anlayışla yaklaşılması zorunlu görülmektedir. Çocukların bilişsel-sosyal gelişimlerinde cinsiyete ilişkin şemaların oluşumunu etkileyen toplumsal ve kültürel kalıp yargısal öğelerin incelenmesi bu açıdan önemlidir.

3. Türkiye'deki Okulöncesine Yönelik Olarak Hazırlanan Kitapların Durumu

Yukarıdaki bilgilere dayalı olarak ülkemizde okulöncesine yönelik olarak hazırlanan kitaplardaki cinsiyet rollerinin nasıl belirlendiği ve kitaplara nasıl yansıtıldığını ortaya koymayı amaçladık. Bu çalışma için elimizdeki yüz dolayındaki kitaptan, farklı ölçütleri göz önünde bulundurarak, tümünü yansıtılabileceğini düşündüğümüz on altı kitap seçtik. Bu kitapları içerik çözümlemesi ve söylem çözümlemesi bağlamında değerlendirdik.

Özellikle içeriklerini çözümlemeye çıkarımsal ve sezgisel olarak cinsiyet rollerini belirten tüm durumları ortaya koymayı amaçladık. Dilsel göstergeler kadar dildışı göstergelerin de önemli olduğunu bildiğimizden, seçtiğimiz kitaplardaki her türlü göstergede cinsiyet rollerinin nasıl belirlendiğini ortaya koyabilmek için tümü kapsayıcı bir yaklaşımla her türlü durumu incelememiz içinde değerlendirmeye çalıştık. Bu dönemdeki çocuklarda dildışı göstergelerin daha önemli olduğunu düşündüğümüzden resimler ve figüratif anlatımlardaki cinsiyet rollerinin nasıl betimlendiğinin ortaya konulmasının gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Seçtiğimiz kitaplar Esin, Bu, YA-PA, Uçanbalık ve Kök yayınevlerine ait kitaplardır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümde kullanılacak örnekler için incelediğimiz kitapları numaralandırdık. 1. Suda Neler Olmuş? 2. Ömer Bakkalda, 3. Kahraman Kimi, 4. Ormandaki Apartman, 5. Yıkanmayı Sevmeyen Kimi, 6. Anne Ayı İle Sarı Yumak, 7. Vakvak, 8. Kafesteki Yavru Kuş, 9. Ben Ne Zaman Büyüyeceğim, 10. Güle Güle! Nereye, 11. Çiçek Hasta Olur Mu? 12. Uyku Güzeli Oyuncak Şehrinde, 13. Armağan, 14. Kitap Neden Ağlar? 15. Yıldızlar Yalnız Değildir, 16. Mevsimleri Seçelim.

Bundan sonra alıntı yaptığımız tümceler sonundaki ilk sayı buradaki kitap numarasını, kesme işaretinden sonraki sayı ise ilgili tümcenin ya da sözü edilen durumun hangi sayfada yer aldığını belirtmektedir. Örneğin 12/5: 'Uyku güzeli oyuncak şehrinde' kitabının beşinci sayfasındaki bir tümceyi ya da durumu belirtir.

Bütün bu yaklaşımlara bağlı olarak, seçtiğimiz kitaplarla ilgili göze çarpan temel nokta, aile kavramının anne ve çocuktan oluşan

bir yapı olarak alınmasıdır. Yani kalıp yargılardaki anne - baba - ağabey ve kız kardeş biçimindeki bir aile kavramı yerine, anne - kız çocuk ya da anne - erkek çocuk biçimindeki bir bilgilendirme türü görülmüştür. Seçtiğimiz kitaplarda genel olarak dişil nesnelere daha keskin biçimde cinsiyet rollerini belirtmektedir. Her metinde baba kavramı olmasa da anne kavramı vardır. Ancak anne, bir cinsiyet belirlemeden öteye koruyucu, cezalandırıcı, düzen sağlayıcılarıyla yer almaktadır.

Kullanılan insan kimliklerinde, genellikle tiplerden yararlanılmıştır. Az sayıdaki kitapta bazı karakterler bulunmaktadır. Ama çoğunda anne, doktor, öğretmen gibi tiplerden yararlanılarak kimlikler oluşturulmuştur. Tip olması çocuk açısından kolayca anlaşılabilirliğinden bu yol izlenmiştir.

İncelediğimiz kitaplardaki cinsiyet rollerini belirlemede en belirgin yaklaşım, giysiler ve fiziksel yanlarla olmaktadır. Giysilerde erkek ve kadın için kalıp yargı türünden bazı örneklerle ulaşılmıştır. Örneğin, kadın için elbise ve etek, erkek içinse pantolon ve gömlek en sık kullanılan giysi biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Kadın giysileri için pembe ve yeşil baskın bir renk belirlemesi iken, erkek için mavi ve siyah renk baskın olarak kullanılmıştır.

Kadın cinsiyet kimliğini belirten en önemli dört giysi olarak şunlar saptanmıştır: Ayakkabı (2/9, 9/3, 9/14, 10/5, 10/10, 10/22, 13/3, 13/8, 13/9, 13/14), elbise (1/2, 9/3, 9/4, 9/10, 10/3, 10/10, 11/2, 12/2, 13/7, 13/9, 13/10, 13/16, 14/3), etek (2/9, 9/8, 9/9, 9/14, 9/16, 10/5, 10/22, 13/3, 13/5, 13/14, 13/16, 14/2, 14/3) ve tişört (9/4, 9/6, 9/7, 9/8, 9/14, 9/16, 10/9, 11/13, 13/3, 13/5, 13/8, 13/11, 13/14, 13/16). Ayakkabı ve tişört doğrudan bir cinsiyet grubunu belirtmese de diğer ikisi, tek parça "entari" denilen türdeki elbise ve etek doğrudan dişil cinsiyet grubu ile ilgili giysilerdir. Bu giysilere başkaları da eklenebilir. Örneğin, çorap (9/16, 13/3, 13/8, 13/9, 13/14, 13/16), pantolon (2/15, 9/6, 9/7, 9/8, 13/8, 14/2), ceket (10/5, 10/22, 14/3) ve mutfak önlüğü (2/15, 9/9, 10/9, 14/2) de birden çok kez kullanılır.

Kadın cinsiyet kimliğini belirten ve yukarıdaki giysilere göre daha az kullanılan başka örnekler (giysi ya da başka nesnelere) de bulmak olasıdır. Örneğin, bluz (9/9, 10/5), sabahlık (12/24), eşarp (2/9), fular (10/22), kolye (10/10), kurdele (9/14), manto (2/9) türü giysiler de kadını belirtmek için kullanılmıştır.

Kadınların kullandığı giysilerde genelde parlak renklerin kullanıldığını gözlemledik. En

sık kullanılan renkler, pembe ve yeşildir. Pembe çoraplar (9/16), pembe elbise (1/2, 10/3), pembe hırka (9/14), pembe kaban (14/2), pembe önlük (9/9), pembe sabahlık (12/24), pembe tişört (9/8, 11/13, 13/5, 13/16), yeşil elbise (9/3, 9/4, 13/7, 13/10, 13/16), yeşil etek (13/14), yeşil gömlek (2/15), yeşil pantolon (9/8), yeşil terlik (9/10), yeşil tişört (9/4), yeşil toka (13/7) gibi giysilerde bu durum görülür. Bu renkleri kırmızı ve sarı izler: Kırmızı tişört (9/7, 9/16), kırmızı (askılı) elbise (11/2, 12/2), kırmızı ayakkabı (3/3), kırmızı etek (14/2), kırmızı kaban (14/2), kırmızı kurdele (9/14), sarı ayakkabı (9/14), sarı çorap (13/3), sarı elbise (1/2), sarı tişört (9/8, 9/14, 9/16, 13/3, 13/14), sarı toka (13/3). Az sayıda olsa da başka renkler de vardır: Mavi (askılı) elbise (9/4, 9/10, 11/2, 13/9), mavi (mini) etek (9/9, 13/5, 13/16), mavi pantolon (2/15), kahverengi ayakkabı (13/3), kahverengi tişört (9/8), mor mini etek (9/16), mor tişört (13/11), turuncu etek (9/14, 13/3), turuncu tişört (10/9), beyaz önlük (10/9), eflatun etek (9/8), krem rengi pantolon (9/7).

Erkeği belirten giysilerde de kalıp yargılara uygun durumlar görülmüştür: Erkeği en sık belirten giysiler pantolon (1/1, 1/4, 1/9, 8/5, 8/6, 9/14, 10/8, 10/10, 10/12, 10/14, 10/16, 10/18, 10/22, 11/2, 11/20, 12/4), gömlek (9/14, 10/8, 10/10, 10/14, 10/16, 10/18, 10/20, 11/13, 11/20, 12/4), ceket (1/4, 2/5, 2/7, 8/5, 10/8, 10/10) ve kravat (1/4, 2/5, 2/7, 10/14, 10/20) olarak belirlenmiştir. Elbette takım elbise (10/14, 10/20) ve montu (10/12, 10/16, 10/22) da bu gruba katmak gerekir. Dikkat edildiğinde, erkeğin giysileri erkek cinsel kimliğini daha fazla yansıtır türdendir. Her ne kadar kadınlar da giyse, toplumsal artalan bilgisinde gömlek ve pantolon erkeği belirten giysiler olarak değerlendirilir. Yukarıdaki örneklerle eklenebilecek ve doğrudan erkek cinsel kimliğini gösteren smokin (10/11), spor ayakkabı (10/12), süveter (9/14, 11/13, 11/20) ve yelek (10/18) gibi giysiler de çok az olarak kullanılsa da erkek cinsel kimliğini yansıtır türdendir. Bu giysilere şu türden giysi ya da başka nesne adları da eklenebilir: Ayakkabı (10/6, 10/8, 10/10), çanta (10/14, 10/20), çorap (10/8), forma (pilot) (10/6), kazak (10/12), şort (8/5), tişört (8/5, 11/2, 11/13), tulum (11/13) vb.

Erkeği belirten renkler genelde mavi, siyah ve yeşildir. Mavi mont (10/12), mavi pantolon (9/14), mavi şort (8/5), mavi tişört (11/13), siyah ayakkabı (10/6), siyah pantolon (8/5, 10/12), yeşil pantolon (10/12), yeşil tişört (11/13), yeşil tişört (8/5), yeşil tulum (11/13). İncelediğimiz kitaplardan yola çıkarak yeşil rengin her iki grupça da kullanıldığını

söyleyebiliriz. Bunun yanında bazı farklı renkler de görülmüştür: Kırmızı ceket (8/5), sarı kazak (10/12), turuncu süveter (11/13). Görüleceği gibi metinlerdeki cinsel kimlik, giysiler ve kullanılan renkler bağlamında da gösterilmiştir. Bu belirlemede toplumsal artalan bilgisinden yararlanılmıştır.

Araştırmacılar, kitaplarda kadın-erkek cinsiyet özelliklerinin sunumuna ilişkin belirgin kalıp yargısal öğelerin azalmasına karşın, geleneksel toplumsal değer yargılarının ayrıntılarla yansıtıldığını belirlemiştirlerdir. (Oskamp, Kaufman & Wolterbeek; 1996). Söz konusu özellik bizim çalışmamızda da gözlenmiştir. Bu kitaplardan çıkarılabilecek ilginç bir sonuç şu olabilir: Cinsiyet grubu genelde ayrıntılarda gösterilmiştir. Herkes pantolon ya da tişört giyebilir. Bu giysiler, incelememiz bağlamında ayırt edici bir cinsiyet belirleme işlevi yerine getirmez. Ancak taç ya da papyon doğrudan cinsiyet grubunu belirten bir aksesuardur, yani bir ayrıntıdır. İncelediğimiz kitaplardan çıkartabileceğimiz ilginç bir durum olarak, kadınlar giysileri ile erkekler ise kullandıkları aksesuarlarla cinsiyet olarak bir kimlik kazanmaktadır. Her ne kadar kadının daha fazla aksesuar kullandığı söylene de, toplumda erkeğin cinsiyet rolünü belirten aksesuarlar daha dikkat çekicidir.

Bazı takılar da kadın cinsel kimliğini belirtmek için kullanılmıştır: Küpe (10/10, 10/22, 11/13, 12/24), çanta (2/9, 10/5, 10/22) ve taç (9/14, 13/3, 13/7). Bu giysilerin çoğunluğunun doğrudan cinsel kimliği belirlemede önemli bir işlevi vardır. Kadın giysilerinden yukarıda ve burada belirtilen elbise, etek, küpe, çanta ve taç kadın cinsiyet rolünü belirlemede kullanılmıştır. Diğer bazı giysiler her iki grupta da kullanıldığından ayırt edicilik yanının az olduğu söylenebilir.

Bazı aksesuar türü takıların ya da sakal, bıyık gibi özel durumların da erkek cinsel kimliğini belirtmede kullanıldığı görülür. Örneğin bıyık (2/7), papyon (10/10, 12/4), gözlük (10/14, 10/20, 11/13), şapka (2/5), bere (1/9) ve kameranın (10/18, teknoloji ile erkeğin bağdaştırılması da ilginçtir.) erkeğin cinsel kimliğini belirlemede kullanılması ilginçtir. Elbette bıyık, erkeğin doğrudan cinsel kimliğini belirleyen en belirgin yandır. Bu durum kadınlarda göğüs ögesinin öne çıkması ile dengelenir. Her iki cinsiyet grubunu doğrudan belirten bazı fiziksel öğelerin yanında takılar da önemli bir ayırt edici yan olarak kullanılabilmektedir. Erkeklerin aksesuarları kadınlarda da farklı biçimde dengelenmektedir.

Örneğin, erkeğin bıyığı kadında göğüs ögesi ile, şapkası ruj ile, papyonu da fular ile dengelenebilmektedir.

Kadının cinsiyet durumuna gönderimde bulunan fiziksel özellikler ve aksesuarlar da oldukça fazladır. Örneğin, kadının (anne) kullandığı aksesuarlar ya da görsel anlatımdaki şu tür fiziksel yanları doğrudan cinsiyet rolünü göstermeye yönelik olduğu söylenebilir. Annenin (kadının) dudağı rujludur (1/2, 1/11, 4/12, 10/10, 11/13, 14/5). Dudağın daha kırmızı olması (rujlu olması) durumu hayvanların dişil olanlarında da (4/12, 5/6) görülür. Annede göğüsler belirginleştirilir (1/2, 9/5, 9/8, 9/10, 13/11), kızın saçları uzun (9/3, 9/9, 10/3, 10/5, 10/10, 12/2, 13/11), annenin saçında toka, kurdele, taç gibi bir nesne vardır (2/2, 9/3, 9/5, 10/3). Saçlar genelde sarıdır (7/15, 9/9, 9/10, 13/11, 14/2, 14/5). Yine annenin uzun kirpikleri (1/2, 10/10), kızın saçının atkuyruğu biçiminde gösterilmesi (7/15), annenin mutfak önlüğü ile bulunması (2/2) da benzer durumları belirtir. Kız çocuğunun duygusal olması çiçekle de belirtilebilmektedir. Örneğin, kız çiçek toplar (7/15) ya da bebeği kız olduğunu belirtmek için takılan bir toka (2/2) önemli bir işlev görür. Kadın saç rengi ve parlak renkteki çantası (kırmızı) ise görülebilir (2/5)

Erkeklerin fiziksel görünümü genelde saç ile verilmiştir. Saçları çoğunlukla kahverengidir (9/14, 10/11, 10/14, 10/16, 10/18, 11/13, 11/20) ve kısadır (9/5, 9/14, 10/16, 10/20, 10/22, 11/13). Bazı durumlarda güçlü olduğu kadına göre daha büyük ya da daha yakın hatlarda çizerek gösterilir. Bunun yanında bıyığın da fiziksel görünümde cinsiyet rolünü gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz (10/8, 10/14, 11/20).

Kitaplarda kullanılan eylemlerin de zaman zaman cinsiyet rolünü belirlemede işlevi olduğu söylenebilir. Kitaplarda kullanılan eylemler, genelde devinimi belirten yapılarıdır. Bu da ilgili yaş grubu açısından olumlu bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Durağan bir yaşam yerine devingenliğin baskın olduğu okulöncesi çocukları için seçilen anlatımın da bu duruma uyması gereklidir. Ancak kullanılan her eylemin doğrudan cinsiyet grubuna gönderimde bulunduğu söylenemez. Zaten her anlatımın da cinsiyeti belirtmesi diye bir zorunluluğunun olmadığını biliyoruz.

Kadına ait eylemler genelde cinsiyet rolünü belirten eylem olmaktan öteye, çoğunlukla anne tarafından yapılan eylemler olduğundan, koruyucu ve kollayıcı bir kimlik olarak ortaya çıkar. Örneğin, anneye ait eylemler farklı grupları içerir. Öncelikle toplumsal cinsiyet rolü

açısından annenin eylem alanı içinde olan yemek yapma (1/2) ve (çocuğunu) yıkama (5) etkinlikleri görülür. Yine daha çok kadına yakıştırılan duygusal edimler de farklı biçimlerde metinlerde ortaya çıkmaktadır. Bu eylemler arasında kutlama (14/3), ödüllendirme (5/14), sarılma (6/15) gibi olumlu yanları belirten durumların yanında; uyarma, azarlama (6/4, 15/12), cezalandırma (7/15) gibi olumsuz olanlar da bulunmaktadır. Metinlerde baba rolüne çok fazla yer verilmediğinden genelde babaya yüklenen birçok edim de doğal olarak anne tarafından gerçekleştirilmektedir. Örneğin emretme (5/4,7), susturma (6/4) ve bağırma (6/10, 15/12) eylemleri toplumsal yapılanma içinde genelde baba kimliği ile özdeşleştirilir. Ancak burada anne bu edimleri gerçekleştirmiştir. Son olarak da iki eylem hem anne hem de baba tarafından yapılabilecek eylemlerdir. Yani çocuğa göre yaşça daha büyük olan bir kişi, çocuğa öğüt verme (1/26) ve bilgilendirme (1/27) edimlerinde bulunabilir. Baba ile ilgili belirlenen tek eylemde ise baba oğlunu bilgilendirir (1/18).

Çocuğun (kız ve erkek) yaptığı eylemler de cinsiyeti açıklamaktan öteye çocuk olduklarını gösteren yapılarıdır. Örneğin, izin ister (2/3), bir şey ister (6/10), bir şeyi başarır (6/13), sevinir (7/5), korkar (7/5), uslu durur (7/8), küser (11/5) söz verir (12/23) ya da utanır (14/15). Bu eylemler daha çok insanın yaptığı edimlerdir. Yani bir tek cinsiyet grubu ile ilgili değildir.

Duygusal olma genelde kadına ait bir tutumdur. İncelediğimiz kitapların bütününde duygusal yanlarını gösteren kadın olmuştur. Erkeklerle ilgili hiçbir duygusal yan görülmemiştir. Ama kadının duygusal olduğunu belirten birçok durum görülmektedir. Örneğin kitaplardaki kadın cinsiyet kimliğini taşıyan canlılar sarılır (6/15), okşar (7/14), öper (5/14, 6/15, 8/12), telaşlı olur (6/1), bir başkasının üzülmesine dayanamaz (6/12), üzülür (1/10, 1/25, 7/12, 11/5, 13/10) ya da ağlar (6/12, 8/11). Ama cesur olma ve cesaret gösterme erkek cinsiyet kimliğini belirtmek için kullanılır (3/10). Kuşkusuz duygusal olma ile cesur olma karşıt durumdaki ruhsal davranışlardır. Bu karşıtlık da cinsiyet olarak da doğrulanır.

Kitaplarda cinsiyet tanımlamalarında genelde toplumsal tanımlamalardaki akrabalık içeren cinsiyet tanımlarından yola çıkılır. Örneğin, anne, büyükanne, teyze ve abla gibi ifadeler kadın cinsiyetindeki kimlikleri tanımlamalarda kullanılır: Sema teyze (2/9), anne kanguru (5/1), büyükanne ayı (6/2), Nuran abla (10/22), hostes ablalar (12/5). Bunun yanında birkaç kez de hanım ve bayan

biçimindeki adlandırmalarla cinsiyet rollerine atıfta bulunulur: Bayan balık (1/12), Emine hanım (10/10). Bu son kullanımlar yalnızca cinsiyeti temel alan adlandırmalardır. Ancak önceki gruptakiler ise cinsiyetin yanında tanıdık olma ve akraba ilişkilerine dayanarak bildik olma durumlarını da içeren adlandırmalardır.

Erkekler için de akrabalık ve cinsiyet rollerini bir arada belirten adlandırmalardan yararlanılır: Bakkal amca (2/7), büyükbaba ayı (6/2). Yine yalnızca cinsiyeti belirten yapılar da vardır: Bay kurbağa (1/12), Mehmet bey (10/10) gibi.

Cinsiyet tanımlamalarında akrabalık ilişkilerini belirten terimler kullanma toplumumuza özgü bir durumdur. Bu tür adlandırmalar hem verici ve alıcı arasındaki iletişimin daha kolay kurulmasına yardım eder, hem de cinsiyet ve toplumsal katmanı (as-üst, küçük-büyük) ortaya çıkarır. Toplumumuzda akrabalık ilişkilerine dayalı tanımlamalar günlük dilde baskın olarak kullanıldığından kitaplarda da bu ifade biçiminin yer aldığı görülmektedir. Hâlâ minibüse binildiğinde tanımadığımız bir kişiye "birader", "abla", "teyze", ya da "dayı" biçiminde seslenmemizin nedeni budur. "Hanımefendi" sözü yansız ve yalnızca cinsiyeti tanımlayarak yapılan bir adlandırmadır, ama "teyze" sözcüğü ise hem cinsiyeti, hem yaş farkını hem de karşısındaki kişiye toplumsal olarak yüklediği işlevi gösteren bir adlandırmadır. Teyze, annenin kardeşidir ve güvenilebilecek yakın bir akrabadır. Anneye nasıl güveniliyorsa teyze de güvenilmelidir.

İncelediğimiz kitaplarda cinsiyet tanımlamaları bazen kişi ile özdeşleştirilen mekan ya da eylemle de yapılabilmektedir. Örneğin "sonra kirli sular göllere, denizlere karışmadan önce bazı özel işlemlerden geçirilerek temizlenmeliydi. Tıpkı annemizin mutfakta kullandığı kirli çeşme suyunu süzmeye yarayan arıtma cihazı gibi" (1/27) açıklamasında olduğu gibi, kadın (anne) cinsiyet kimliği mutfak mekânı ile birlikte anılır. Bu mekan-kişi ya da araç/gereç-kişi ilişkilerinde toplumsal artalan bilgisinden yararlanılmıştır. Herkes anne ile mutfak ilişkisi bilebilmektedir. Bu nedenle kitaplarda örneğin anne ile kütüphane mekânı ya da baba ile çamaşır makinası araç-gereç ilişkisi kurulmamıştır. Yapılan eylemle cinsiyet arasında bir ilişki kuran başka yapılar da vardır. Anne ile yemek ve pasta yapma ya da erkeğin bir avcı gibi güçlü ve çevik olması eylemle cinsiyet arasındaki ilişkiyi belirtebilir. Örneğin; akşama börek yapacak olan anne, evde peynirin olmadığını görür (2/2); Kimi (erkek, fiziksel

olarak güçlü olduğunu bildiğinden), aslanın üzerine atlar ve bir avcı gibi aslanı sıkıca bağlar (3/12).

Kullanılan meslekler de cinsiyet rollerini belirlemede toplumsal değer yargılarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Ancak bu meslek belirlemede çocuklara öncülük etme yerine, genelde toplumca öyle olduğu varsayılan yaklaşıma bağlı kalınmıştır. Bunun sonucunda incelediğimiz kitaplardaki erkek; avcı (3/12), avukat (10/20), bakkal (2/7), balıkçı (1/7), balon satan çocuk (2/6), dalgıç (1/9), doktor (10/14, 11/20, 11/21), esnaf (10/8), gazeteci (10/18), kaptan (12/13), kemancı (10/10), makinist (12/19), mimar (10/17), pilot (10/6, 12/5), ressam (10/12), simitçi (2/6), şoför (12/21) ya da tayfa (12/13) olabilmektedir. Kadın ise, annelik ve mutfakta yemek yapmanın dışında; hostes (12/5), öğretmen (10/5, 11/13, 14/3) ya da şarkıcı (10/10) olarak gösterilmiştir.

4. Tartışma ve Öneriler

İncelediğimiz kitaplarda, genellikle toplumsal kalıp yargılara yönelik bir dilsel ve dildışı gösterge seçimi yapıldığı görülmüştür. Cinsiyete ilişkin mesajlar, toplumda varolan kalıp yargısal inanışları değiştiren ve yeni açılımlar sağlayıcı yönde olmaktan çok, var olan bilgilerin öğretilmesine, toplumsal aktarıma yönelik bir tutum içinde ele alınmış ve aktarılmıştır. Seyrek de olsa, kitapların bazılarında cinsiyet kalıp yargılarının ötesinde farklı yaklaşımlar da görülmüştür. Ömer mutfakta tabakları verirken (2/2), mutfak kavramı ile erkeğin bir arada anılması ilginç bir örnektir. Ancak bu tür mesajların cinsiyet rollerini aktarmada alternatif mesajlar olarak oldukça sınırlı kaldıkları görülmektedir.

Bunun yanında cinsiyet rolünü belirlemede, anne kavramının normal olması gerektiğinin dışında bir yapı sergilediği görülmüştür. Birçok durumda babanın da yapacağı edimleri kitaplarda anne yapmaktadır. Bu da doğaldır çünkü kitaplarda baba imgesine yeterince yer verilmemiştir. Anne, yemek yapan, yıkayan, koruyup kollayan ebeveyn olmanın yanı sıra bilgi verme, öğüt verme, kural koyma, izin verme, cezalandırma gibi aile içindeki işlevlerin tümünü yerine getirir gözükmektedir. Ailede babanın varlığı öylesine belirsiz olarak vurgulanmaktadır ki, resimlerde bile anne-çocuk ön plana çıkabilmektedir. Bu vurgulayış biçimi cinsiyet rol kalıplarını öğrenmede her iki cinsten çocuk açısından kısıtlayıcı olabildiği gibi, özellikle erkek çocuklarına sunulan rol modellerinde de sınırlılığa yol açmaktadır. Bu kitapları kendine örnek alan bir çocuğun

beyninde baba kavramının çok belirgin bir işlevi olmayacaktır.

Her ne kadar duygusallık, kadına yüklenen bir davranış biçimi olarak değerlendirilse de, erkek de ruh taşıdığına göre, kitaplarda az da olsa onların da duygusal yanı ortaya konulmalıdır. Yani erkek yalnızca fiziksel bir güç olarak belirtmek yerine, bir kuşun durumu için üzülebilmelidir de. İncelenen kitaplarda duygusallık, duyarlılık, sevgi dolu olma gibi duygusal özelliklerin daha çok kadın modellere yüklenmesine karşın, cesaret, yüreklilik gibi durumların erkek modellerle ilişkilendirilmesi her iki cins açısından ortak olan duyuşsal durumları sınırlayıcı olarak değerlendirilmektedir.

Bazı kitaplarda oldukça önemli mantıksal hatalar yapılmıştır, sözgelimi (1/2) de erkek çocuğun odası pembe iken (1/30) da mavi olmuştur. Uzun gagalı çirkin kuş güneşe saldırmış, gagası yanıp küçüldükten sonra güzelleşmiş ve arkadaşları onu sevmiştir. Böylesi bir durumda, canlıların doğada buldukları farklı özellikleri ile güzel olmadıkları, iyi ya da kötü bazı eylemler yaptıktan sonra güzelleşebilecekleri ve ancak güzellerin arkadaşlarınca sevebileceği gibi garip bir mantık ortaya çıkmaktadır.

Hayvanların bazılarında bay ya da bayan olarak ad verilirken (1/16, 1/22) aynı kitabın içinde geçen diğer hayvanların cinsiyetinin belirtilmemesi eksik bir tanımlama olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, okulöncesi çocuklara yönelik olarak hazırlanan her türlü araç gerecin çocuğun gelişimi açısından çok önemli olduğu bilindiğinden, hazırlanan kitaplarda bilim insanlarının ya da konunun uzmanı olan kişilerin görüş ve düşüncelerinden yararlanmak kesinlikle gereklidir. Aksi durumda incelediğimiz kitaplarda olduğu gibi sağlıklı bir aile değil, her şeyi bilen, her yerde olan ve babanın da aile içi görevini üstlenmiş bir anne imgesinin benimsenmesi kaçınılmaz olur.

KAYNAKÇA

1. Akalın, A. (2003). *Öğretmenler ve Öğretmen Adayları İçin Cinsel Sağlık eğitimi*. İstanbul: Ceren Yay- Dağ. s. 55-67.
2. Bauer, P. J., & Coyne, M. J. (1997). When the Name Says It All: Preschoolers' Recognition and Use of the Gendered Nature of Common Proper Names. *Social Development, 6*, 271-291.
3. Bigler, R. S., Jones, L. C., & Lobliner, D. B. (1997). Social Categorization and the Formation of Intergroup Attitudes in Children. *Child Development, 68*, 530-543.
4. Bjorklund, D. F. (2000). *Children's Thinking: Developmental Function and Individual Differences* ((3rd ed.). Belmont, CA: Wadsworth.)
5. Bussey, K. (1983). A social-cognitive Appraisal of Sex-Role Development. *Australian Journal of Psychology, 35*, 135-143.
6. Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social-Cognitive Theory of Gender Development and Differentiation. *Psychological Review, 106*, 676-713.
7. Collins-Standley, Tracy; Gan, Su-lin; Yu, Hsin-Ju Jessy; Zillman, Dolf (1996). Choice of Romantic, Violent, and Scary Fairy-Tale Books by Preschool Girls and Boys.
8. Cordua, G.D., McGraw, K.O., & Drabman, R. S. (1979). Doctor or Nurse: Children's Perception of Sex Typed Occupations. *Child Development, 50*, 590-593.
9. Cramer, P.; Skidd, J. E. (1992). Correlates of self-worth in preschoolers: The Role of Gender-Stereotyped Styles of Behavior. *Sex Roles. Vol 26(9-10)* 369-390.
10. Egan, S. K., & Perry, D. G. (2001). Gender Identity: A Multidimensional Analysis With Implications for Psychosocial Adjustment. *Developmental Psychology, 37*, 451-463.
11. Fagot, B. I. (1995). Psychosocial and Cognitive Determinants of Early Gender-Role Development. *Annual Review of Sex Research. Vol VI* 1-31
12. Fagot, B. I.; Leinbach, M. D. (1993) Gender-Role Development in Young Children: From Discrimination to Labeling. *Developmental Review. Vol 13(2)* 205-224
13. Günay, V. D. (2004) *Dil ve İletişim*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
14. Hargreaves, D. J., Bates, H. M., & Foot, J. M. (1985). Sex-Typed Labelling Affects Task Performance. *British Journal of Social Psychology, 24*, 153-155
15. Johnson, L. J. (1990). Parent perceptions of the Talents of Young Gifted Boys and Girls. *Journal for the Education of the Gifted. Vol 13(2)* 176-188
16. Leinbach, M. D., & Fagot, B. I. (1993). Categorical Habituation to Male and Female Faces: Gender Schematic Processing in Infancy. *Infant Behavior and Development, 16*, 317-332.
17. Levy, G. D.. (1998). Effects of Gender Constancy and Figure's Height and Sex on Young Children's Gender-Typed Attributions. *Journal of General Psychology. Vol 125(1)* 65-88
18. Levy, G. D., & Haaf, R. A. (1994). Detection of Gender-Related Categories by 10-Month-Old Infants. *Infant Behavior and Development, 17*, 457-459.
19. Li, J; Li, J. (2002) The Cow Loves to Learn": The Hao-Xue-Xin Learning Model as a Reflection of the Cultural Relevance of Zhima Jie, China's Sesame Street. *Early Education & Development. Vol 13(4)* 379-394
20. Martin, C. L., Eisenbud, L., & Rose, H. (1995). Children's Gender-Based Reasoning About Toys. *Child Development, 66*, 1453-1471
21. Martin, C. L., & Dinella, L. M. (2001). Children's gender cognitions, the social environment, and sex differences in cognitive domains. (In A. M.-D. Lisi & R. D. Lisi (Eds.), *Biology, Society, and Behavior: The Development of Sex Differences in Cognition* (pp. 207-239). Westport, CT: Ablex.)
22. Martin, C. L., & Halverson, C. F. (1983). The Effects of Sex-Typing Schemas on Young Children's Memory. *Child Development, 54*, 563-574
23. Martin, C. L., & Rose, H. (1991, April). *Children's Gender-Based Distinctiveness Theories*. (Paper presented at the Meetings of the Society for Research on Child Development, Seattle, WA.)

24. Oskamp, S; Kaufman, K; Wolterbeek, L. (1996). Gender Role Portrayals in Preschool Picture Books. *Journal of Social Behavior & Personality*. Vol 11(5) 27-39
25. Pomerleau, Andree; Bolduc, Daniel; Malcuit, Gerard; Cossette, Louise (1991) Pink or blue: Environmental Gender Stereotypes in the First Two Years of Life. *Sex Roles*. Vol 22(5-6) 359-367
26. Rainey, A. B.; Rust, J. O. (1999). Reducing Gender Stereotyping in Kindergartners. *Early Child Development & Care*. Vol 150 33-42
27. Ruble, D. N.,& Martin, C. L. (1998). Gender development. (In W. Damon (Ed.), *Handbook of Child Psychology* (5th ed., Vol. 3, pp. 933-1016). New York: Wiley.)
28. Stangor, C.,& Lange, J. E. (1994). Mental Representation of Social Groups: Advances in Understanding Stereotypes and Stereotyping. *Advances in Experimental Social Psychology*, 26, 351-416
29. Taylor, M. G. (1996). The Development of Children's Beliefs About Social and Biological Aspects of Gender Differences. *Child Development*, 67, 1555-1571
30. Weis, David L.; Worebey, John (1991). Sex-Roles and Family Scripts in Early Childhood *Early Child Development & Care*. Vol 77 109-114